Shri Krishna BahuudeshiyaSamajseviSanstha's, Osmanabad

COLLEGE OF EDUCATION (B.ED)

Osmanabad 413501

Criteria II: Teaching-learning and Evaluation

2.6.1: -: Continuous Internal Evaluation(CIE) of student learning is in place in the institution..

Relevant documents related to Internal Evaluation System at the institution level with seal and signature of the Principal

१

विवेक, ज्ञानअमृत व मोक्षप्राप्तीचे साधन म्हणजे शिक्षण-

प्रा. डॉ. म. पं. सुरवसे

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,औरंगाबाद अंतर्गत

श्री कृष्ण बहुउद्देशीय समाजसेवी संस्था उस्मानाबाद संचलित,

कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, उस्मानाबाद.

शैक्षणिक वर्ष - २०२०-२१

College of Education,Osmanabad

Assignments

प्रशिक्षणार्थी :- कु गीता व्यंकटराव कोळी

हजेरी क्रमांक :- 16

मार्गदर्शक :-

अनुक्रमणिका

अ.क्र	तपशील	स्वाक्षरी
1	Paper - VI ज्ञान आणि अभ्यासक्रम 1> Assignment - 1 2> Assignment - 2	
2	Paper - VII अध्ययन आणि अध्यापन 1> Assignment - 1 2> Assignment - 2 (a) Assignment - 2 (b)	
	Paper VIII - A अध्ययनाचे मूल्यांकन 1> Assignment - 1 2> Assignment - 2	
4	paper - VIII - B 1> Assignment - 1 समावेशित शिक्षण निर्मिती	
5	paper - IX - A विज्ञान अध्यापन पद्धती Assignment - 1	
6	Paper IX - B गणित अध्यापन पद्धती Assignment - 1	
7	Paper - X पर्यावरण शिक्षण Assignment - 1 Assignment - 2	

विषय - ज्ञान आणि अभ्यासक्रम
पेपर क्र - VI
Assignment - 1

Page No. : VEDHA
Date : / /

① ज्ञानाची संकल्पना व वैशिष्ट्य सांगून भारतीय व पाश्चात्य विचारवंताचे ज्ञानाविषयी चे विचार स्पष्ट करा.

ज्ञानाची संकल्पना -

व्यक्तीविकासाचा मुख्य पाया ज्ञानाला मानले जाते. ज्ञानाचे स्वरूप हे अत्यंत व्यापक असे आहे. आपण जेव्हा एखादे वाचन करतो, अनुभव घेतो किंवा सैद्धांतिक माहिती संकलित करतो सर्व प्राथमिक स्वरूपात असते. याच सैद्धांतिक माहितीचा अथवा अनुभवाचा उपयोग जेव्हा प्राप्त परिस्थितीत गरजेनुसार केला जातो. अर्थात माहितीचे उपयोजन परिस्थितीनुसार जेव्हा होते तेव्हा त्या माहितीचे रूपांतर ज्ञानात झालेले असते.

ज्ञान हे प्रत्येक व्यक्तीच्या आकलनावर आधारित असते. प्रत्येकजण प्रत्येक परिस्थितीचा वेगवेगळ्या दृष्टीकोनातून अर्थ लावत असतो.

उदा. एखादया व्यक्तीला एखादा अनुभव हा नकारात्मक आलेला असेल तर दुसऱ्या वेळी तो त्या अनुभवाचा आधार घेऊन प्रतिक्रिया देत असतो. मात्र एखादया व्यक्तीला तोच अनुभव सकारात्मक दृष्टीने आला असेल तर ती व्यक्ती त्या पदधतीने प्रतिक्रिया देत असते.

सर्वसामान्यपणे निश्चित अशी ज्ञानाची व्याख्या कोणीही केलेली दिसून येत नाही. कारण ज्ञान निश्चित चौकटीत बसविता येत नाही तसेच परिस्थितीनुसार ज्ञानाचे संदर्भ बदलत असतात. ज्ञान ही एक विकसनशील प्रक्रिया आहे. तरीही बरेच तज्ज्ञ ज्ञानाविषयी आपली मते मांडताना दिसतात. प्लेटोच्या मते, ज्ञान हे एक श्रदधा आहे. यामध्ये कल्पनांनुसार स्वीकार व विस्तार अवबोधाच्या पातळीवर प्रत्येक जण करीत असतो. त्याचबरोबर काहींच्या मते, ज्ञानाचा संबंध व्यक्तीच्या संवेदना आणि अवबोधाशी असतो. बुदिधद्वारे माणूस ज्ञान प्राप्त करतो. त्यातून तंत्रज्ञानाची निर्मिती होते. माणसांसाठी उपयुक्त साधनांचे उत्पादन होत त्यामुळे माणसाचे जीवन अधिकाधिक सुख - सुविधापूर्ण, सुकर आणि सुरक्षित होते. तसेच बुदधीच्या सहाय्याने माणूस नवीन ज्ञान निर्माणसुदधा करतो. जे समाजाच्या

ऐहीक प्रगतीला उपयुक्त ठरते तेच खरे ज्ञान होय.
ज्ञानाची तीन अंगे आहेत ती पुढीलप्रमाणे.

① ज्ञान प्राप्तीमधील प्रक्रिया - ज्ञानाच्या रचनेत, विविध मार्गांनी माहिती प्राप्त होत असते.

② ज्ञानाचे प्रकार : ज्ञान म्हणजे मानवाचे एकत्रित आक[illegible] होय. ह्या आकलनाचे वेगवेगळे किंवा ज्ञानाचे विविध प्रकार आहेत.

③ माहिती मिळवण्याचा हेतू विविध बाबींमध्ये ज्ञान मिळविण्याचा हेतू वेगवेगळा असतो.

ज्ञानाची वैशिष्ट्ये :

① ज्ञानाचक अभौतिक व अमूर्त स्वरुप :-

ज्ञान हे आकलन आहे. किंवा पडताळलेली विश्वास किंवा दोन कल्पनांमधील करार आहे किंवा संकल्पना, तत्वे, नियम यांची गोळाबेरीज म्हणजे ज्ञान अभौतिक, अमूर्त स्वरुपाचे आहे.

② ज्ञानाचे सामाजिक वैशिष्ट्ये :-

ज्ञान ही सामाजिक भागीदारी विषयक आ[illegible] आहे. हे एक सामाजिक उत्पादन आहे. स्त्री पुरुष यांच्या सामाजिक कृतीचे उत्पादन म्हणजे ज्ञान हे सामाजिक[illegible] उभारले जाते. ज्ञान हे समाजातून प्राप्त होते व तेथ[illegible] त्याची उभारणी होते. ज्याचा आधार हा मानवाच्या सामाजिक कृती आहे.

③ ज्ञानाचक संचित स्वरुप :

कारण ज्ञान हे एका पिढीकडून भविष्यक[illegible] पिढीपर्यंत रुपांतरीत होते. ज्ञान स्थिर नसते नेहमी [illegible] होत राहते व पिढीचा विकास करते. नवीन गोष्टीला वास्तवाचे ज्ञान मिळते.

④ ज्ञान सापेक्ष प्रमाणात असते :

ज्ञान हे अनुभवाच्या सीमेतील वास्तव[illegible] रचना आहे. त्यामुळे जे स्पष्टीकरण हे वैशिष्ट्ये न[illegible] ते अर्थ निर्वचन हे वैशिष्ट्ये व स्वरुप आहे. अर्थनि[illegible] ज्ञान हे अवबोधापेक्षा ज्ञान माहिती घेणाऱ्याचे दृष्टि[illegible] विकसित करते.

Page No. : VEDHA
Date : / /

* भारतीय विचारवंतांचे ज्ञानाविषयीचे विचार :

① स्वामी विवेकानंद

स्वामी विवेकानंदांनी शिक्षणाचा अर्थ सांगताना म्हटले आहे 'शिक्षण म्हणजे मानवातील पूर्णत्वाचा आविष्कार होय' स्वामी विवेकानंदाच्या मते पूर्णत्व हे माणसाच्या अंतर्गत असते. ते सुप्त स्वरूपात दडलेले असते. त्याचा आविष्कार शिक्षणामुळे होतो. शिक्षणातूनच मानवाला पूर्णत्वाची प्राप्ती होते. मानवातील अध्यात्मीक शक्तीचा विकास होतो. स्वामी विवेकानंदांनी शिक्षणाद्वारे पूर्ण मनुष्य निर्माण व्हावा यावर भर दिला होता त्यांच्या मतानुसार 'शिक्षणाचा अर्थ पूर्ण मनुष्य निर्माण करणे होय. शिक्षणातून पूर्ण माणुस निर्माण झाला पाहिजे.

② महात्मा गांधी -

'साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी' याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे महात्मा गांधी त्यांनी शिक्षणाची व्याख्या पुढीलप्रमाणे केली त्यांच्या मते - 'केवळ साक्षरता म्हणजे शिक्षण म्हणता येणार नाही. शिक्षणात सुरूवात पण नाही, तर माणसाच्या शारीरिक, मानसिक व अध्यात्मिक अंगामधील उत्कृष्टतेचा विकास व अभिव्यक्ती म्हणजे शिक्षण होय.

गांधीजींच्या मते, शिक्षण म्हणजे शरीर, मन आणि आत्मा यांचा उत्कृष्ट विकास होय. केवळ साक्षर होणे म्हणजे शिक्षण नव्हे. व्यक्तिमत्वाचा संपूर्ण विकास साधने हेच शिक्षणाचे ध्येय असले पाहिजे याठिकाणी गांधीजींनी 'शिक्षण म्हणजे माणूस घडविणे' हा विचार आग्रहपूर्वक मांडलेला दिसून येतो.

③ रविंद्रनाथ टागोर :

रविंद्रनाथांना निसर्गाबद्दल विलक्षण ओढ होती. त्यांच्याकाळात ब्रिटीशांनी निर्माण केलेले साचेबंद शिक्षण होते. शाळेतील वातावरण रुक्ष, कंटाळवाणे होते. विद्यार्थ्यांवर अनेक बंधने लादली जात. कोणत्याही प्रकारचे स्वातंत्र्य नव्हते. चाकोरीबद्ध अभ्यासक्रम होता. रवींद्रनाथांना ही बंधने असह्य वाटू लागली. रविंद्रनाथांच्या मनात शाळेविषयी, शिक्षणाविषयी व तेथील वातावरणाविषयी

विलक्षण तिटकारा निर्माण झाला. निसर्गसानिध्यात व्यक्तीच्या मनावरील कृत्रिम दडपणाचा त्याग करता येतो म्हणून निसर्गाचा अधिकाधिक उपयोग करून शिक्षण झाले पाहिजे असे त्यांना वाटत होते.

रूसोप्रमाणेच गुरुदेव टागोरांनीसुद्धा दडपण रहित शिक्षणाला प्राधान्य दिले होते. शिक्षणातून सर्व प्रकारची कृत्रिमता नाहीशी झाली पाहिजे व अत्यंत स्वाभाविक अवस्थेत मुलांचे शिक्षण झाले पाहिजे असेच या दोघ वाटत होते.

* पाश्चात्य विचारवंतांचे ज्ञानाविषयीचे विचार :-

① जॉन डयुई -

जॉन डयुईने शिक्षणाचा अर्थ स्पष्ट करताना म्हटले आहे. 'शिक्षण म्हणजे अनुभवाचे पुनः संयोजन होय.' शिक्षण ही जीवनाची तयारी नसु प्रत्यक्ष जीवनच अशाप्रकारे त्यांनी शिक्षणाचा अर्थ स्प केला आहे.

जॉन डयुईने अनुभवाला शिक्षण प्रक्रियेचा आत्मा म्हटले आहे. जीवन यशस्वी होण्यासाठी अनु कास धरावी लागते. बालकास खरे ज्ञान त्याच्या अनु मिळते. एका अनुभवापासून दुसरा अनुभव व दुसऱ्या अनुभवापासून तिसरा अनुभव याप्रमाणे अनुभवात भ पडत असते. त्यातूनच बालकाच्या ज्ञानात भर पड जॉन डयुईने शिक्षणाची व्याख्या 'शिक्षण म्हणजे अ पुनःसंयोजन अथवा पुनर्निर्मिती होय' अशी केली

② प्लेटो -

प्लेटोने मांडलेले शिक्षणविषयक विचार अ मौलिक आहेत. प्लेटोने दिलेल्या शिक्षणाच्या काही पाहिल्यानंतर त्यांना अभिप्रेत असलेला शिक्षणाच अधिक चांगल्याप्रकारे स्पष्ट होऊ शकेल.

'शरीर व आत्मा यांना त्यांच्या जन्मजा योग्यतेनुसार पूर्णत्वाप्रत नेणे म्हणजे शिक्षण.'

Page No. : VEDHA
Date : / /

'मुलांच्या जन्मजात शक्तींना संस्कारित पूर्णत्वप्रत करून त्यांना अनुरूप अशा सदगुणांचा विकास म्हणजे शिक्षण'

'चांगले शिक्षण म्हणजे चांगली माणसे जे निर्माण करते व चांगल्या माणसांना उदात्त वागणुकीची प्रेरणा देते ते'

वरील सर्व व्याख्येवरून प्लेटोच्या मते शिक्षणाची ध्येय कोणती असावी याची स्पष्ट कल्पना येते.

③ रूसो -

रूसोचे नाव निसर्गवादाचा पुरस्कर्ता म्हणून विशेष प्रसिद्ध असलेले दिसून येते. निसर्ग या शब्दाचे विविध अर्थ त्याने स्पष्ट केले.

रूसोच्या मते मूलतः चांगल्या प्रवृत्ती असणाऱ्या बालकाला कृत्रिम समाजापासून दूर ठेवावे निसर्ग हा चांगला आहे व समाज वाईट आहे. समाजाच्या संपर्का-मुळे व्यक्ती वाईट होत जातो. तर निसर्गाच्या संपर्कामुळे व्यक्ती शुद्ध व पवित्र राहते. निसर्ग म्हणजे माणसाची सहजप्रवृत्ती आहे. ज्यावेळेस बालक जन्माला येते त्यावेळी ते वाईट गुण स्वतःबरोबर घेवुन येत नाही. त्यांच्या मूळ प्रवृत्ती त्यांच्या व्यक्तिविकासास व समाजधारणेस पोषक असतात.

प्रत्येक निसर्गाच्या सानिध्यात व्यक्तीचा विकास उत्तम प्रकारे घडून येतो. निसर्गाच्या सानिध्यात त्याला औपचारिक शिक्षण मिळाले नाही तरी त्याच्या अंगच्या मूळ शक्तींचा विकास निसर्गाच्या सहवासातच होतो. रूसोच्या मते डोंगर, नदया, झाडे, पशू, पक्षी या नैसर्गिक वातावरणात व्यक्तीच्या मूळ शक्तींचा परमोच्च विकास होतो.

रूसोने निसर्गाकडे परत चला या सूत्राचा पुरस्कार केला निसर्ग इश्वरनिर्मित म्हनून पवित्र आणि शुदध आहे. लहान बालक हे निसर्गनिर्मित म्हणून तेही पवित्र आणि शुदध आहे. निसर्ग हाच बालकाचा खरा शिक्षक आहे. बालकाच्या नैसर्गिक प्रवृत्तींच्या विकासाला पूर्ण संधी देणे हे खरे शिक्षण होय.

रूसो यांच्या मते, 'बालकाच्या सर्व अवयवा व शक्तीचा विकास म्हणजे शिक्षण होय.' माणसा तीन गोष्टीपासून शिक्षण मिळते. ① निसर्ग ② मा समाज ③ बाह्यसृष्टी

रूसोंच्या मते बालकाला सामाजिक, दूषित वरणापासून दूर ठेवावे. निसर्गाच्या व सृष्टीच्या सानि बालकाला खेळू द्यावे.

अशाप्रकारे ज्ञानाची संकल्पना व वैशि सांगता येतील व भारतीय आणि पारचात्य विचा ज्ञानाविषयी विचार मांडले.

विवेक, ज्ञानअमृत व मोक्षप्राप्तीचे साधन म्हणजे शिक्षण-

प्रा. डॉ. म. पं. सुरवसे

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,औरंगाबाद अंतर्गत

श्री कृष्ण बहुउद्देशीय समाजसेवी संस्था उस्मानाबाद संचलित,

कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, उस्मानाबाद.

शैक्षणिक वर्ष - २०२०-२१

चाचणीचे प्रश्न

Shrikrishna B.S.S
College of Education,Osmanaba

प्रशिक्षणार्थी :- गुरव श्रीदेवी नागनाथ

हजेरी क्रमांक :- 38

मार्गदर्शक :- डॉ. प्रा. पेकेकर एस. एस.

Tutorial.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	तपशिल	स्वाक्षरी
1)	बालकाची वाढ व विकास	
2)	समकालीन भारत व शिक्षण	
3)	शालेय व्यवस्थापन, प्रशासन	
4-A)	अभ्यासक्रमांतर्गत भाषा	
4-B)	लिंग, शाळा आणि समाज	
5-A)	मेथड - मराठी	
5-B)	मेथड - इतिहास	

Paper - 1 - बालकाची वाढ आणि विकास

Tutorial.

1- विकासाच्या विविध उपपत्ती चे शैक्षणिक महत्त्व विशद करा.

→ बालकाचा विकास कोणत्या अवस्थेतून होतो याचा अभ्यास अनेक शास्त्रज्ञांनी केला आहे. डॉ. सायमन यांनी इ.स. 1920 साली बुद्धीमान कसोट्या तयार केल्यात. त्याचबरोबर आलेल्या अनुभवातून अनेक शास्त्रज्ञांनी उपपत्ती मांडली आहेत — त्या पुढीलप्रमाणे —

* विकासाच्या उपपत्ती *

1) जिन पियाजे
- बोधात्मक उपपत्ती/ ज्ञानात्मक / बौद्धिक विकास उपपत्ती.

2) कोहलबर्ग
- नैतिक विकास उपपत्ती.

3) एरिकसन
- मनोसामाजिक विकास उपपत्ती/ अवस्था / मानसशास्त्रीय उपपत्ती.

जिन पियाजे यांची बौद्धिक विकासाची उपपत्ती / ज्ञानात्मक / बोधात्मक उपपत्ती →

जिन पियाजे हे स्विस चे मानसशास्त्

" विवेक ज्ञान अमृत व मोक्षप्राप्तीचे साधन म्हणजे शिक्षण "

डॉ. म. पं. सुरवसे

श्रीकृष्ण बहुउदेशिय समाजसेवी संस्था संचलित,

कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, उस्मानाबाद

शैक्षणिक वर्ष - २०२२-२३

Assignment

Shrikrishna B.S.S
College of Education,Osmanabad

प्रशिक्षणार्थीचे नाव :- रिना दत्तात्रय बादुले

हजेरी क्रमांक :- 14.

मार्गदर्शक :- प्रा. खुने आर.व्ही सर
व
डॉ. प्रा पवार डी.डी. सर.

Assignment.

अनुक्रमाणिका.

अ.क्र	घटकाचे नाव	स्वाक्षरी.
1.	Paper VI – ज्ञान आणि अभ्यासक्रम	
2.	Paper VII – अध्ययन आणि अध्यापन	
3.	Paper VIII A अध्ययनाचे मुल्यांकन	
4.	Paper VIII B समावेशित शिक्षण निर्मिती.	
5.	Paper IX A – विज्ञान अध्यापन पद्धती.	
6.	Paper IX B – गणित अध्यापन पद्धती.	
7.	पर्यावरण शिक्षण.	

" विवेक ज्ञान अमृत व मोक्षप्राप्तीचे साधन म्हणजे शिक्षण "
डॉ. म. पं. सुरवसे

श्रीकृष्ण बहुउदेशिय समाजसेवी संस्था संचलित,

कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, उस्मानाबाद

शैक्षणिक वर्ष - २०२२-२३

Tutorial

प्रशिक्षणार्थीचे नाव :- अमृता नरसिंग लोमटे

हजेरी क्रमांक :- 07

मार्गदर्शक :-

Tutorial.

१) ज्ञानाचे विविध प्रकार सांगून ज्ञान मिळविण्याचे विविध मार्ग सांगा.

→ ज्ञानाचे प्रकार :-

1) पर आणि अपरा ज्ञान :-

अपनिषदामध्ये ज्ञानाचे दोन भागात वर्गीकरण केले आहे. पर विद्या किंवा आत्मीक ज्ञान आणि अपरा विद्या किंवा भौतिक जगाचे ज्ञान. उपनिषदामध्ये म्हटले आहे की दोन्ही प्रकारचे ज्ञान स्व प्रकटीकरणासाठी आणि समाजाच्या चांगल्यासाठी माहिती असणे गरजेचे आहे. जी व्यक्ती वरील दोन्ही प्रकारचे ज्ञान मिळविले व योग्य प्रकारे त्याचा वापर करते अशा व्यक्तीला यशस्वी व्यक्ती असे म्हणतात.

2) पुर्वज्ञान :-

मनुष्याच्या अस्तित्वाआधीपासून या प्रकारचे ज्ञान आहे. ऐतिहासीक काळापासून मनुष्याच्या विकासात अनुभवावर आधारलेले ज्ञान कारणीभुत झालेले आहे. सत्याचा शोध घेण्याच्या कमी पुर्वप्रचलीत कल्पना आणि अनुभव यांचा उपयोग निश्चित होतो व त्याचे मुल्य दुर्लक्षित करता येत नाही.

3) उत्तर ज्ञान :-

हे ज्ञानही तात्पुरते असते. अनुभवाच्या आधी हे ज्ञान मिळत नाही किंवा निरिक्षण केल्यानेही निष्कर्ष काढता येत नाही. शिक्षकांनी शिकवलेल्या किंवा पुस्तकात दिलेल्या गोष्टी प्रमाण मानून त्याप्रमाणे विद्यार्थी विद्यार्थी त्याचा स्वीकार करतात. परंतु हे योग्य नाही. काही वेळा प्रत्यक्ष प्रयोगानेही समस्या सुटत नाही. अशा वेळी योग्य व जाणत्या व्यक्तीला सल्ला घेणे उचित ठरते.

4) बुद्धिमत्ता :-

ज्ञानाचा उपयोग गोष्टीसाठी केला जातो. तसेच ज्ञानाचा उपयोग वाईट गोष्टीसाठी केला जातो हे प्रत्येकाच्या बुद्धीवर अवलंबून आहे. या जगात सर्व गोष्टी परिवर्तनीय आहे. बदलत्या परिस्थितीनुसार विज्ञान व तंत्रज्ञान यांच्या प्रगतीमुळे व्यक्ती व समाजाचे प्रश्न व